

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİSİ

308

SAYI 308

YIL XXVI

ARALIK 1988

OSMANLI TÜRBELERİNDE YERALAN DİNİ İBARELER HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR

Doç. Dr. Hakkı ÖNKAL

Anadolu Selçuklu türbeleri gibi Osmanlı türbelerinin de yapının kimliğini veren kitabelerinin yanısıra büyük ekseriyeti dini içerikli yazılar ihtiva ettikleri malumdur. Süre, âyet, hadis, esma-i hüsnâ, kelime-i tevhid, Lâfza-i Celâl, ism-i Nebi, esma-i çihar yar-ı güzîn, Besmele, kelâm-ı kibar ve dualar şeklinde tasnif edilebilecek bu yazılar yapılarda hem bir telkin, tenbih, hatırlatma hem de dekoratif bir unsur olarak rol oynamaktadırlar. Gerçekten de taş, mermer, çini alçı, ahşap ve maden gibi değişik malzeme üzerinde uygulanan bu ibareler başlıbaşına birer sanat eseri olarak türbelerin zenginçe süslenmesinde en önemli yeri işgâl ederler. İşte, türbelerde yeralan bu ibareleri, neveleri, kalem çeşitleri ve mahalleri gibi çeşitli zaviyelerden ele alarak bir değerlendirmeye tâbi tutmak ve türbede medfun şahısla o türbede yeralan ibare arasında bir ilgi bulunup bulunmadığını ve ibarenin seçiliş sebebini araştırmak bu çalışmanın konusunu teşkil edecektir.

1 — Yazıların Muhtevaları :

Türbelerdeki yazıların yukarıda zikrettiğimiz tarzda nevilere ayrılabilceğine işaret etmiştik. Bunların bir kısmı tek bir kelimedenden ibaret olup Tanrının, Peygamberin ve yakınlarının isimleridir, bir kısmı ise âyet, hadis, kelâm-ı kibar gibi daha geniş ve çeşitlilik arzeden muhtevalara sahiptir. Bu bakımdan her nev'i kendi içinde ele alarak değerlendirmek uygun olacaktır.

A — Süreler : Osmanlı türbelerinden bazıları, metin itibariyle çok uzun olmayan süreler ihtiva etmektedirler. Bunlar arasında Fatiha, Mülk ve İhlâs süresi gibi süreler bulunmaktadır. Bunları Kur'ân-ı Kerim'deki süre sıralarına göre ele alalım :

1 — Fatiha Süresi. / 1-7 (III. Murad T. 1599-1600) (*)

Kur'ân-ı Kerim'in ilk süresini teşkil eden Fatiha süresi, bilindiği gibi, ölen kimsenin ruhuna en çok okunan bir süre olmakla beraber türbelere ender olarak yazılmış olup ibadetin yalnızca Allah'a yapılacağını, Allah'ın âlemlerin Rabb'i olduğunu ifade etmekte ve bizi doğru yola sevketmesi duasıyla son bulmaktadır. Mezar taşlarındaki kitabelerin son kelimelerini teşkil eden "Ruhuna Fatiha" niyazi son iki yüzyıldan beri çok yaygınlaşmıştır. Daha evvelki yüzyıllara ait mezar taşlarında bu

(*) Süre ismi yanındaki rakamlar âyet numarasını, parantez içindekiler ise ibarenin yer aldığı türbeler ve inşa tarihlerini ihtiva etmektedir.

niyaz ifadesine rastlanmamaktadır.(1) Fatiha'nın bütün Kur'an'ın bir özü olduğu şeklindeki yorumlar(2) ayrıca Allah'ın din gününün (âhiret gününün) sahibi olduğu ifadesinin yer alması gibi hususlar, ölünün ardından okunan ve istimdad edilen bir sûre olarak Fatiha'nın Sultan III. Murad Türbesinde yer almasının başlıca âmili gibi görünmektedir. Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi, türbelerde çok az yazılan bir sûre olup sadece zikredilen türbeye münhasır kalmıştır.

2 — Cuma Sûresi / 1-11 (III. Mehmed T. 1608-1609)

Cuma sûresi de bütün bir sûre olarak Sultan III. Mehmed'in türbesinde yer alan bir sûredir. 11 âyet olan bu sûrenin 8. âyeti ölüm ve âhiretle ilgili olup gizliyi de âşikârı da bilen Allah'a dönüleceği ifade edilmektedir ki bu sûrenin türbeye bu âyet vesilesiyle yazılmış olması muhtemel görünmektedir.

3 — Mülk Sûresi / 1 - 30 (III. Murad T. 1599-1600, I. Ahmed T. 1619, Hatice Turan Valide Sul. 1633, I. Abdülhamid T. 1780, Mihrişah Valide Sul. 1796)

Otuz âyet olan Mülk sûresi oldukça uzun âyetlerden müteşekkil olmasına rağmen beş türbede tam sûre olarak yazılmıştır. Bunda Hz. Peygamber'in, Mülk sûresinin şefaati edici ve kabir azabından kurtarıcı olduğunu ifade etmesi(3) başlıca âmil olmak icabeder.

4 — Fecr Sûresi / 1-30 (Sultan Reşad T. 1914)

Yine sûre olarak tek bir türbede rastlanan Fecr sûresi 30 âyettir ve uzunca olmasına rağmen tamamı yazılmıştır. Bu sûre, Âd, İrem ve Semud gibi azgınlıkları sonucu helâk edilen kavimleri hatırlattıktan sonra, azabı çok şiddetli olacak kıyamet günü itmi'nane ermiş ruhlar için bir endişe bulunmadığını ifade etmektedir. Özellikle son âyetlerin kıyamet günü ile ilgili olması ve salih ameller işleyenlere müjde vermesi sebebiyle, Sultan Reşad'ın yapıyla bizzat ilgilendiği türbesinde, bu sûreye yer verilmiş olmalıdır.

5 — Tekasür Sûresi / 1 - 8 (Şehzade Mehmed T. 1547)

Dünyada böbürleniş ve öğünmenin öbür dünyada cezalandırılacağını ifade eden Tekasür sûresi sekiz âyeti ile tam olarak Şehzade Mehmed'in türbesinde dışta, pencereler arasındaki kuşağa yazılmıştır. Bu sûrenin de kıyamet günü ve (günahkârların mutlaka cezalandırılacağı ifadesiyle) azapla ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca, Tekasür sûresinin Kur'an'ın bin âyetine bedel bulunduğu daîr hadislerin mevcudiyeti(4) de seçilmesinde âmil olabilir.

6 — İhlâs Sûresi / 1 - 4 (Şehzade Mehmed T. 1547)

Yine Şehzade Mehmed'in türbesinde yer alan İhlâs sûresi, bilindiği gibi, günümüzde, Fatiha ile birlikte ölümlerin ardından en çok okunan sûreyi teşkil eder. Bu

(1) Selçuklu ve Beylikler Devri yapılarındaki hadisler yanısıra mezar kitabeleri üzerinde de araştırmalar yapan ve bizi bu konuda tenvir eden Sayın Doç. Dr. Ali Yardım'a teşekkürü borç bilirim.

(2) Mehmed Vehbi, Hülâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an, İstanbul, 1976, s. 30.

(3) Abdullah Aydemir, Hz. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri, İzmir, 1981, s. 170.

(4) Abdullah Aydemir, a.e., s. 178.

sürenin Kur'an'ın üçte birine denk olduğuna ve günahların affına vesile olacağına dair hadisler bulunmaktadır⁽⁵⁾. Kur'an'ın en faziletli süresi kabul edilen İhlâs süresi, esasen tevhid inancını da en özlü bir şekilde ifade etmektedir.

B — Âyetler : Araştırdığımız elli kadar Osmanlı türbesinin hemen hemen tamamı Kur'an'dan âyetler ihtiva etmekte olup bunlar değişik sûrelerden alınmıştır. Tesbihlerimize göre 47 türbede 26 değişik sûreden âyet seçilmiş olup türbelerin büyük ekseriyetinde birden fazla sûreden âyetlere yer verildiği görülmektedir. Şehzade Mehmed, I. Selim ve I. Abdülhamid türbelerinde beş değişik sûreden âyetler seçilmişken sayılı birkaç türbede tek bir sûre tercih edilmiştir. Belirli âyetlerin pekçok türbede tekrarlandığı dikkâti çekmektedir. Bunların başında Âyete'l-Kürsî gelmektedir ki Selçuklu türbelerinde de en çok yazılan âyet bu âyettir. Bahse konu türbelerde en sık rastlanan âyetlerden başlayarak bunların hangi âyetler olduğu ve muhtevaları hakkında kısaca durmak istiyoruz.

- 1 — Âyete'l-Kürsî, Bakara / 255 (Devlet Hat. T. 1414, Yeşil T. 1424, Mustafa-i Atik T. 1479, Mükrima Mat. T. 1501, Gülbahar Hat T.-Trz.-1506, Şirin Hat. T. 1507, Şehzade Ahmed T. 1514, Şehzadeler T. 1523, Gülruh Hat. T. 1527, Şehzade Mehmed T. 1547, Hurrem Sultan T. 1559, Kanunî T. 1568, Mustafa-i Cedid T. 1573, II. Selim T. 1577, Gülnuş Val. S.T. 1710)

Yukarıda da işaret edildiği gibi Selçuklulardan itibaren türbelerde en çok yer verilen âyet, Âyete'l-Kürsîdir. Araştırdığımız elli türbeden onbeşi Âyete'l-Kürsîyi ihtiva etmektedir ki bu belli bir döneme inhisar etmeyip XV. yüzyılın başından XVIII. yüzyıl başlarına kadar devam eden uzun bir zaman fasılası teşkil etmektedir. Allah'tan başka ilâh bulunmadığını, göklerin ve yerin hâkiminin Allah olduğunu, Allah'ın izni olmaksızın şefaât edilemeyeceğini, Allah'ın yaratıkları hakkında herşeyi bildiğini, O'nun kürsüsünün gökleri ve yeri kucakladığını, O'nun çok yüce ve büyük olduğunu ifade eden⁽⁶⁾ bu âyete, hem Allah'ın yüceliğini beyan buyurduğu hem de şefaatin yalnız O'nun izniyle edilebileceğini açıklaması sebebiyle türbelerde bu ölçüde yaygın olarak yer verilmiştir, diyebiliriz. Ayrıca, bu âyetin Kur'an'ın dörtte birine bedel olduğu ve bir mümin Âyete'l-Kürsî okursa Cenab-ı Hakk'ın müminlerin kabirlerini nurlandıracağı şeklinde ifadesini bulan hadislerin mevcudiyeti⁽⁷⁾ de tercih edilmesinin başlıca âmillerinden sayılabilir.

- 2 — Rahman / 26-27 (Yeşil T. 1424, Mükrima Hat. T. 1500, Şirin Hat. T. 1507, II. Bayezid T. 1513, I. Selim T. 1922, Fatma Sultan T. 1588, I. Abdülhamid T. 1780, Gülbahar Hat. T. İst.-1782, II. Mahmud T. 1840, Abdülmecid Han T. 1855)

Rahman süresinin 26 ve 27. âyetleri Âyete'l-Kürsî'den sonra türbelerde en çok karşılaştığımız âyetleri teşkil eder. On değişik türbede yer verilen bu âyetlerde meâlen şöyle buyrulmaktadır: (Yer) yüzünde bulunan her canlı fânidir (Ancak)

(5) Abdullah Aydemir, a.e., s. 184.

(6) Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim, I. C., İstanbul, 1965, s. 71, d.n. 213.

(7) H. Arif Pamuk, Resûlüllâh'ın Dilinden Sürelerin Esrârı Hikmeti ve Fazîleti, İstanbul, 1972, s. 31.

azamet ve ikram sahibi olan Rabbinin zatı bâki kalacaktır⁽⁸⁾. Âyetin mealinden de kolayca anlaşılacağı gibi her insanın ölümlü Allah'ın ise ölümsüz tek varlık olduğu ifade edilmektedir ki, ölümlülere medfen olan bir yerde bu âyetin hatırlatılması kadar tabii bir şey olamaz.

- 3 — Ankebut / 57 (Yeşil T. 1424, I. I. Selim T. 1522, III. Murad T. 1600, III. Mehmed T. 1609, III. Mustafa T. 1763, I. Abdülhamid T. 1780, Fatih T. 1785, Şah Sultan T. 1801)

Türbelerde Rahman sûresinin bu âyetleri kadar sık rastlanan bir diğer âyet. Ankebut sûresinin 57. âyetidir. Bu âyetde de ölümle alâkatı olup, "Her can ölümü tadıcıdır. Sonra bize döndürüleceksiniz" buyrulmaktadır ki türbelerde okunan bu âyet hem insanın âkibetini hatırlatmakta hem de öleni rahmetle anmayı düşündürmektedir.

- 4 — Âli İmran / 37 (Yeşil T. 1424, Hatuniye T. 1449, Şehzade Mahmud T.-Bursa-1508, Şehzade Ahmed T. 1514)

Yukarıda zikredilenler dışında türbelerde okunan âyetler sayılı birkaç türbede görülmekte ve hatta çoğu yalnızca tek bir türbeye inhisar etmektedir. Âli İmran sûresinin 37. âyeti dört değişik türbede yer almaktadır. Bu âyet bilindiği gibi ülkemizde daha çok mihrablara yazılan bir âyettir ve bu dört türbede de mihrab üzerinde veya mihrabin yerleştirildiği kenarda bulunmaktadır. Bu câri geleneğe türbelerde de uyulduğu müşahede edilmektedir. Bu âyette zikredilen mihrabın camilerimizdeki veya diğer dinî yapılarımızdaki mihrablarla bir ilgisinin bulunmadığı malumdur.

- 5 — Kasas / 88 (Kanuni T. 1568, II. Selim T. 1577, Gülbahar Hatun T. 1782, Mihrışah Valide Sul. T. 1796)

"Allah ile birlikte diğer bir Tanrı daha (edinip) tapma. O'ndan başka hiçbir Tanrı yok, O'nun zatından başka her şey helâk olucudur. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz" mealindeki Kasas sûresinin 88. âyeti de dört ayrı türbede yazılmıştır. Bu âyetin Allah'ın bâki, başka her şeyin fânî olduğunu ifade eden bölümleri Rahman sûresinin 26. ve 27. âyetleri ile aynı mânâ ve muhtevaya sahip bulunmaktadır.

- 6 — Zümer/73-75 (Şehzadeler T. 1523, Şehzade Mehmed T. 1547, Şah Sultan T. 1801)

Zümer sûresinin son üç âyeti, 73-75. âyetleri, Rablerinden korkanların ebedi olarak Cennet'te kalacaklarını tebşir etmektedir. Medfun şahsa Cennet bahçelerinden bir bahçe olması niyazıyla yapılan türbelerde Cennetle ilgili âyetlere yer verilmesi bu temenni ile hem-âhenk olmak lâzımdır.

- 7 — Âli İmran / 18 (Devlet Hat. T. 1414, Mükrim Hat. T. 1500, Hürrem Sultan T. 1559)

Allah'ın tek Tanrı olduğunu, buna melekler ve ilim sahiplerinin inandığını ve O'nun mutlak hüküm ve hikmet sahibi bulunduğunu beyan eden Âli İmran sûresinin

(8) Âyetlerin meallerinde, Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim adlı eseri esas alınmıştır.

18. âyeti üç türbede tekrarlanmıştır. Allah'ın varlığı ve birliğini esasen çeşitli vesilelerle zikretmek ve bunu hatırlatmak yaygın bir uygulamadır. Kelime-i tevhidin yanı sıra bu neviden âyetlere de yer verilmekte ve Allah'ın yegâne hâkim olduğu zihinlerde canlı tutulmak istenmektedir.

Yine Âl-i İmran sûresinin iki âyeti üç türbede yazılmıştır ki bunlardan ilki Allah'ın dininde hak dinin İslâm olduğunu beyanla başlamakta ikincisi ise Allah'ın her şeye kadir tek varlık olduğunu ifade etmektedir. Bu âyetleri okuyan ziyaretçi Tanrı katında makbul ve muteber bir dine mensup olmanın inşirahını duyar ve Kadir-i mutlak olan Allah'ın varlığı karşısında kendi aczini hissederek kulluk gayreti artar.

9 — Bakara / 256-258 (Mustafa-i Atik T. 1479, Kanuni T. 1568, II. Selim T. 1577)

Bakara sûresinin ardarda üç âyeti 256, 257 ve 258. âyetleri yine üç türbede zikredilmiştir. Bunların, dinde zorlama olmadığını Allah'ın iman edenlerin yardımcısı olduğunu ve Allah'ın zalimler gürhunu muvaffak etmeyeceğini beyan eden âyetler olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ilk âyet İslâm'ın diğer dinlere gösterdiği müsamahayı açıkça ifade etmektedir ki bu serbesti müminlerin kendi inançlarına güvenlerini bir kat daha artırıyor olmalıdır.

10 — Yusuf / 92 (Şehzadeler T. 1523, Abdülmecid Han T. 1855)

Hz. Yusuf'un kendine kötülük eden kardeşlerini bağışladığını ve Allah'ın kendilerini yarlıgamasını dilediğini ifade eden bu âyet, yukarıda da gösterildiği gibi, Şehzadeler Türbesi ile aynı haziredeki Sultan Abdülmecid Han Türbesinde yazılmıştır. Bu âyetin özellikle Şehzadeler Türbesinde zikredilmesi, Yusuf Peygamber'in kardeşleriyle aralarında geçen maceranın şehzadelerin aralarındaki mücadelelerine bir telmih midir? Bilemiyoruz.

11 — Şuara / 87-89 (I. Selim T. 1522, II. Selim T. 1577)

Şuara sûresinin birbirini takip eden üç âyeti, Hz. İbrahim'in, kabirlerden kaldığı haşır gününde Allah'ın kendisini mahcup etmemesi dileğini ve o günde mal ve oğulların fayda vermeyeceğini ifade etmektedir. Ahiretle ilgili bu âyetlerin de türberlerde yer alması tabii bir alâka gibi görünmektedir.

12 — Sad / 50 (Abdülmecid Han T. 1855, Sultan Reşad T. 1914)

Yine iki değişik türbede yer verilen Sad sûresinin 50. âyeti Adin Cennetlerinden ve Allah'ın seçkin kullarına bütün bu Cennet kapılarının açık olduğundan bahsetmektedir. Bu cennet bahçelerinin türbede medfun şahıslar için de açık olması dileği bu âyetin seçilmesinde âmil olabilir. Yukarıda işaret edildiği gibi türbesinin yapıyla bizzat ilgilenen Sultan Reşad'ın âyet seçimi ile de ilgilenebileceği düşünülebilir.

13 — Zümer / 53 (Şah Sultan T. 1801, Nakşidil Valide Sultan T. 1818)

Bu iki türbede yer verilen Zümer sûresinin 53. âyeti mealen şöyledir : "De ki: Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yargılar. Şüphesiz ki O, çok yargılayıcıdır, çok esirgeyicidir." Yaratılışı icabı günah işlemeye mütemayıl insanın gönlünü ferahlatıcı bu âyet türbede istimdadda bulunan kimseler için bir müjde vaadidir.

14 — Haşr / 2 (III. Mustafa T. 1763, Mihrîşah Valide Sultan T. 1796)

Haşr sûresinin 2. âyeti Allah'ın ehl-i kitaptan olduğu halde sapanları cezalandırdığını belirtmekte ve bundan ibret alınmasını tavsiye etmektedir. İnsanın bu neviden hadiseleri hatırlayarak imanına zarar verici davranışlardan kaçınması gerektiği hatırlatılmak istenir gibidir.

15 — Haşr / 23-24 (Mustafa-i Cedid T. 1573, Hatice Turhan Va. S.T. 1663)

Zikredilen bu iki türbe, Haşr sûresinin son iki âyetini ihtiva eder. Allah'ın isimlerini hâvi bu âyetler umumiyetle esma-i hüsnanın tamamının veya büyük bir bölümünün yazılacağı hallerde esma-i hüsnanın baş kısmında yer almaktadırlar. İbn-i Abbas, Allah'ın ismi-i a'zamının Haşr sûresindeki son altı âyette bulunduğunu ifade etmektedir⁽⁹⁾. Türbelerde sıkça uygulanan esma-i hüsnâ ile bu âyetlerin ilgisi açıktır.

Bundan sonra zikredeceğimiz âyetlere yalnızca bir türbede yer verilmiş olup tekrar edilmemişlerdir. Bunları türbelerin kronolojik sırası içinde ele almak istiyoruz.

16 — A'raf / 29 (Mustafa-i Atik T. 1479)

Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi diye de tanınan bu türbe yazıları itibariyle zengin bir yapı olup A'raf sûresinin 29. âyetinin bir bölümü yazılmıştır ki âyetin sonu "ilkini sizi yarattığı gibi yine (Ona) döneceksiniz" ifadesiyle son bulmaktadır. Bütün fânilerin Allah'a döneceğini beyan eden diğer âyetlerle bu âyet aynı muhtevaya sahip bulunmaktadır.

17 — İsrâ / 84 (Gülbahar Hatun T.-Trz.1506)

Herkesin kendi tabiatına göre hareket edeceği ve kimin daha doğru yolda bulunduğunu Allah'ın bildiğini ifade eden bu âyet zikredilen türbenin hem kubbe göbeğinde hem de dışta tekrarlanmıştır. Âyet samimi bir inanca sahip insanların mutmain bir kalple tevekküllerinin inikası gibi görünmektedir.

18 — Yusuf / 101 (I. Selim T. 1522)

"Ya Rab, Sen bana mülk ü saltanat verdin ve sözlerin tev'ilini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan, Sen dünyada da âhirette de benim yârimsin. Benim canımı müslüman olarak al. Beni salihler zümresine kat" mealindeki Yusuf sûresinin 101. âyeti, Hasan Can'ın "Ey Sultanım dua et, Allah'la beraber olmak zamanıdır" sözüne "Ey Hasan Can, ya sen bizi kiminle bilirdin" diyen Yavuz Sultan Selim'in türbesine pek uygun düşen bir âyet değil midir?

19 — Ra'd / 3 (I. Selim T. 1522)

Ra'd sûresinin 3. âyeti tabiat hadiselerini dikkâtle inceleyip düşünenler için ibretlerin bulunduğunu beyan etmektedir. Bu âyet ile, belki de türbelerin de birer ibret mahalli olduğu hatırlatılmak istenmiştir.

20 — Ra'd / 24 (Şehzade Mehmed T. 1547)

"Sabrettiğiniz geylere mukabil sizlere selâm ve selamet. Dâr-ı dünyanın en güzel sonucudur bu" mealindeki bu âyet Şehzade Mehmed'in türbesine yazılmıştır. Çok genç yaşta vefat eden bu şehzadesi için derin bir üzüntü duyan Kanunî, belki bu âyeti okuyarak teselli buluyordu.

(9) Abdullah Aydemir, a.e., s. 167.

21 — Ra'd / (II, Selim T. 1577)

Uzunca olan ve Allah'ın kâinatın yegâne hâkim ve sahibi olduğunu beyan ederek son bulan bu âyet Sultan II. Selim Türbesini süsler. Maddeden ziyade mânâya önem veren Doğu dünyasında ferdlerin bu iman prensibini hayatlarının temel unsuru olarak benimsemeleri daima ön plânda tutulmuştur denilse revâdır.

22 — Fatır / 41 (Sultan Ahmed T. 1619)

Yapının kubbe göbeğine yazılan bu âyet, göklerin ve yerin zevalini önleyenin Allah olduğunu ve O'nun merhamet sahibi bulunduğunu beyan etmektedir. Bu âyetin seçiminde muhtevası kadar ufki ve şakulî hatlarının dairevî bir madalyonda istif için uygun görülmesi de muhtemel görünmektedir.

23 — Ahkaf / 15-16 (Nuruosmaniye T. 1755)

Ahkaf sûresinin 15. ve onu takip eden âyetinde, İslâm'ı kabul nimetine nasıl şükredileceğini Allah'ın kendisine ilham etmesini dileyenin, isteğinin kabul edileceği ve günahlarının bağışlanacağı bildirilmektedir. Bu iki âyetin Hz. Ebu Bekir hakkında nâzil olduğu rivâyeti vardır⁽¹⁰⁾. Belki de Nuruosmaniye Türbesine bu âyetler hakkolunurken bir Hz. Ebu Bekir sadakat ve vefakârlığı arzu ediliyordu.

24 — Zümer / 49 (III, Mustafa T. 1763)

Zikredilen âyet ve devamında, insanın muhtac olduğunda Allah'a yalvardığı diğer zamanlarda ise mağrur olduğu ifade edilmekte ve Allah'ın rahmetinden ümidin kesilmemesi hatırlatılmaktadır. Günah işlemekte had aşılrsa bile Allah'ın rahmet ve mağfiretinin geniş olduğu düşünülerek ümitsizliğe düşülmemelidir. Esasen bu güven samimi bir inancın tezahürü değil midir?

25 — Fecr / 27-28 (I, Abdülhamid T. 1780)

"Ey emin ve mutmâin olan ruh, dön Rabbine, sen O'ndan O senden razı olarak" ifadesiyle Fecr sûresinin 27 ve 28. âyeti ne bir korku ne de bir tasa ile ızdıraba düşmeyen mutlu insanın Allah'ından, Allah'ın da kendisinden memnun ve razı olacağını beyan etmektedir ki bu âyetleri okuyup da bu insanları gıpta etmemeye imkân var mıdır?

26 — Fetih / 1-5 (Fatih T. 1785)

Fetih sûresinin ilk beş âyeti, İstanbul'un fethi ile Hz. Peygamber'in tebsirine mazhar olmuş Fatih'in türbesine yazılmıştır. Bu âyetlerle, Allah'ın Hz. Peygamber'e bahsettiği zafer ve müjdenin Fatih'e de nasib edildiğine âdeta işaret edilmek istenir gibidir.

27 — Müminun / 61 (Nakşidil Valide Sultan T. 1818)

Değişik sûrelerden âyetlerin yazıldığı Nakşidil Valide Sultan Türbesinde zikredilen sûrenin 61. âyeti de yer alır. Âyet, rakik kalple Allah'a inananların hayırdan yararştıklarını ve bu hususta önde olmak arzusunda bulduklarını ifade etmektedir ki Nakşidil Valide Sultanın da cömertlik ve etrafındakileri himaye etmekte temayüz etmiş bir şahsiyete sahip bulunduğu rivayet edilir.

(10) Abdulfettah El-Kâdi, Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl, Çev.: Salih Akdemir, Ankara, 1986, s. 346.

28 — Fussilet / 30 (Nakşidil Valide Sultan T. 1818)

Yine Nakşidil Valide Sultan Türbesinde Allah'a samimi bir inançla bağlı bulunan kimselere meleklerin Cennet'i müjdeleyeceklerini ifade eden Fussilet sûresinin 30. âyetine yer verilmiştir. Bu âyette vasfedilen güzellikler Valide Sultan'ın şahsında da tezahür etmiş olmalıdır.

29 — İsrâ / 79 (Abdülmecid Han T. 1855)

Sultan Abdülmecid Han Türbesine levhalar hâlinde yazılıp asılmış âyetlerden biri yukarıda zikredilendir ki bu âyette, Cenab-ı Hak Peygamberimize gece namazı kılmasını tavsiye etmekte ve kendisini bir makam-ı mahmûda göndereceğini vadetmektedir. Müfessirler bu makamın kıyamet günü Hz. Peygamber'in şefaât makamı olduğunu ifade etmektedirler.⁽¹¹⁾

30 — Rahman / 46-47 (Abdülmecid Han T. 1855)

Bu âyette, kıyamet günü Allah'ın huzuruna çıkacağını düşünerek kötülüklerden sakınanlar için iki Cennet bulunduğu belirtilmekte ve Allah'ın hangi nimetlerinin yâlan sayılabileceği sorulmaktadır.

31 — Yunus / 62 (Abdülmecid Han T. 1855)

"Habêriniz olsun ki Allah'ın veli kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır" mealindeki Yunus sûresinin 62. âyeti gönüllere inşirah veren bir müjde âyetidir. İnsan bizzat velilik mertebesine ulaşamamış olsa bile bu aziz insanların şefaâtlerine nâil olabileceğini umabilir.

32 — Hud / 73 (Abdülmecid Han T. 1855)

Hud sûresinin 73. âyeti, Allah'ın aziz kulları için rahmet ve bereketin eksik olmayacağı mealinde olup Allah'ın hamde lâyük bulunduğunu belirtmektedir. Sultan Abdülmecid'in türbesindeki bu değişik âyetlerin Cennet, şefaât ve müjde âyetleri olduğu görülür ki bir türbe için seçilebilecek âyetlerdir.

33 — Neml / 30 (Sultan Reşad T. 1914)

Sultan Reşad Türbesinde yeralan bu âyet Besmeleyi hâvi bulunmaktadır.

C — Hadisler : Osmanlı hanedanına ait türbelerde hadise oldukça az yer verilmiş olup bu türbelerin adedi yediyi geçmemektedir. Anadolu Selçuklu türbelerinde de benzer bir durum gözlenmiştir. Bu yedi türbeden özellikle Yeşil Türbe çok hadis ihtiva etmekle hemen dikkâti çekmektedir. Türbelerde yeralan hadislerin tamamının sahih oldukları söylenemez. Bunların bir kısmı mevzudur, bir kısmı da muhtemelen Hz. Ali, Ömer gibi sahabîlerin büyüklerine aittir. Ancak biz türbelerde "Kale'n-Nebiyü Aleyhisselâm" veya "Kale Resulullah S.A.V." şeklinde ifadelerle başlayan ibareleri hadis olarak ele alıyoruz ve bunun kritiğinden kaçınıyoruz. Hadislerden bazılarının birkaç türbede tekrarlandığını ve hatta bir hadisin tek bir türbede birkaç defa yazıldığını görmekteyiz. Türbelerde yeralan hadislerin hemen hemen tamamı ölüm, âhiret, Cennet, dünyanın hiçliği ve iyi amel ile ilgili bulunmaktadır. Sadece bunlardan ikisi, İstanbul'un fethini gerçekleştirecek emir ve askerlerin övgüsü ve Cennetin anaların ayağı altında bulunduğunu ifade eden hadisler, farklı muhtevaya sahiptirler.

(11) Hasan Basri Çantay, a.e., II. C., s. 523, d.n. 74.

Tekarlanan hadislerden başlayarak türbelerde yer alan hadislerin anlamlarını vermek istiyoruz.

- 1 — Ölümden önce namaza acele ediniz. (Yeşil T. 1424, Gülbahar Hatun T.-Trz.-1506)
- 2 — Dünya ahiretin tarlasıdır. (II. Bayezid T. 1513, Mustafa-i Cedid T. 1573)
- 3 — Dünyanın izzeti mal, ahiretinki ameldir. (Yeşil T. 1424, II. Bayezid T. 1513)
- 4 — Dünya bir saattir (geçicidir), onu taatle geçir. (Yeşil T. 1424, II. Bayezid T. 1513)
- 5 — Müminler ölmez, fena âleminden beka âlemine intikal ederler. (Yeşil T. 1424, Mustafa-i Cedid T. 1573)
- 6 — Hayra delâlet eden onu yapmış gibidir. (Yeşil T. 1424 —iki defa—)
- 7 — Cennet cömertlerin evidir. (Yeşil T. 1424 —iki defa—)
- 8 — Dünya mümine hapis, kâfire cennettir. (Yeşil T. 1424 —iki defa—)
- 9 — Zikrin efdali Lâ ilâhe illallah, duanın efdali ise Elhamdülillahdır. (II. Bayezid T.1513)
- 10 — Kimin son kelâmı Lâ ilahe ilallah olursa Cennete girer. (Abdülmecid Han T. 1855)
- 11 — Cennet anaların ayağının altındadır. (Şah Sultan T. 1801)
- 12 — Dünya bir köprüdür, ondan geçiniz fakat onu imar etmeyiniz. (Yeşil T. 1424)
- 13 — Cennet'in şifası Kur'an okumaktır. (Yeşil T. 1424)
- 14 — Dünya bir cifedir, onun talibi kilâbdır. (Yeşil T. 1424)
- 15 — İnsanların hayırlısı insanlara faydalı olandır. (Yeşil T. 1424)
- 16 — İşlerinizde şaştığınız zaman kabir ehlinde yardım dileyiniz. (Yeşil T. 1424)
- 17 — Müminin her iki dünyada da diridir. (Yeşil T. 1424)
- 18 — Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Bana annemin kabrini ziyaret için izin verildi. Siz de kabirleri ziyaret ediniz. (Yeşil T. 1424)
- 19 — İstanbul elbet bir gün fetholunacaktır. Onu fetheden emir ne güzel emirdir ve onu fetheden asker ne güzel askerdir. (Fatih T. 1785)

Bu sonuncu hadis ile Cennet'in anaların ayağı altında olduğunu ifade eden 11. sıradaki hadis türbede medfun şahıslarla bağ kurularak türbelerine yazılmıştır. Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in müjdesine mazhar olmuş Fatih'in türbesidir, ikincisi ise, Sultan III. Mustafa'nın kızı ve III. Selim'in kızkardeşi Şah Sultan'a ait bulunmaktadır. Diğerlerinin ise türbelerde zikredilebilecek mânâ ve muhtevaya sahip hadisler olduğu görülmektedir.

D — Kelâm-ı Kibarlar : Büyük sözü anlamına gelen kelâm-ı kibar büyük şahsiyetlerin söyledikleri ve bir bakıma atasözü edeğeri kazanmış hizmetli ve yaygın sözlerdir. Türbelerde az da olsa bu neviden ibarelere rastlanmaktadır. II. Bayezid, Türbesinde ahşap pencere kapakları üzerine yazılmış "Dün ben senin gibi idim, yarın sen de benim gibi olacaksın", Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesinde âyet kuşağının sonuna eklənmiş "Ölüm bir kâsedir herkes ondan içecektir, kabir bir kapıdır herkes ondan geçecektir" veya Yeşil Türbedeki "Marifetten koklamak çok iş yapmaktan iyidir" şeklindeki bu ibareler bazen söyleyenin ismi de zikredilmek suretiyle türbelerde yer almaktadır. Nitekim Yeşil Türbesindeki "Selâmetten daha güzel elbise yoktur" sözünün Hz. Ali'ye ait olduğu kaydedilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu tarz ibareler oldukça azdır ve birkaç türbeye inhisar etmektedir.

E — Esmâ-i Hüsnâ : Anlamı itibarıyla en güzel isimler diye ifade edebileceğimiz esma-i hüsnâ, bilindiği gibi, Allah'ın 99 ismine verilen bir ıstilahtır. Türbelerde oldukça yaygın bir şekilde uygulanan esma-i hüsnâ bazen bütünü ile zikredilmekte bazen de bir bölümü ile verilmektedir. Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi, Haşr sûresinin son âyetleri Allah'ın ism-i a'zamını ihtiva etmektedir.⁽¹²⁾ Bu bakımdan esma-i hüsnânın tamamı veya büyük bir bölümü zikredilirken çok kere Haşr sûresinin 23 ve 24. âyetleriyle başlanılmaktadır. Değişik zamanlarda inşa edilmiş Osmanlı türbelerinde esma-i hüsnâyâ rastlayışımız bunun yaygınlığını ortaya koyduğu kadar toplumdaki benimseyişin sürekliliğini de göstermektedir. Eğer tamamı veya büyük bir bölümü verilmemişse esma-i hüsnadan seçilen isimlerin çoğu Allah'ın cemal sıfatlarıyla⁽¹³⁾ ilgilidir ve bir inşirah vesilesi de teşkil etmektedir. Bunlardan çok acıyıcı anlamındaki "Hannan" ile yine ihşanı çok bol anlamındaki "Mennan" en çok tekrarlanan Allah isimleridir. Bu konuda esma-i hüsnâ ihtiva eden türbelerin isimlerini vermekle yetiniyoruz. 1 — Mustafa-i Atik Tür. 1479, 2 — Mükrimî Hatun Tür. 1500, 3 — Şirin Hatun Tür. 1507, 4 — II. Beyazîd Tür. 1513, 5 — I. Selim Tür. 1522, 6 — Şehzade Mehmed Tür. 1547, 7 — Kanunî Tür. 1568, 8 — III. Murad Tür. 1600, 9 — Sultan Ahmed Tür. 1619, 10 — Hatice Turhan Valide Sultan Tür. 1663.

F — Kelime-i Tevhid : Kelime-i şehadet, Allah'ı birleyici ve Hz. Peygamber'in O'nun Resulü olduğunu ifade eden kelime-i tevhid ile bunun varyasyonları da türbelerde sıkça karşılaşılan terkiplerdir. İslâm'ın beş şartından birini teşkil eden kelime-i şehadet ile İslâm inancının temel prensibini formüle eden kelime-i tevhidin türbelerde yer alıp zikredilmesi kadar tabii bir şey olamaz. Onun için daha türbeye girmeden, dikkâti en çok çekecek yerlere, kapı kanatlarının üst tablalarına, portal nişinin alınlıklarına, revak dip çephe kemer alınlıklarına en güzel tarzda kelime-i tevhidler yazılmıştır. Kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet ihtiva eden türbeler şunlardır: 1 — Mustafa-i Atik Tür. 1479, 2 — Gülbahar Hatun Tür. (Trz.) 1506, 3 — Hurrem Sultan Tür. 1559, 4 — Kanunî Tür. 1568, 5 — II. Selim Tür. 1577, 6 — Fatma Sultan Tür. 1588, 7 — I. Abdülhamid Tür. 1780, 8 — Mihrîşah Valide Sultan Tür. 1796.

G — Lâfza-i Celâl, İsm-i Nebî ve Çihar Yâr-ı Güzîn İsimleri : Lâfza-i Celâl yani Allah kelimesi aslında esma-i hüsnâ arasında yer alan bir ismi a'zam ise de türbelerde esma-i hüsnadan ayrı ve müstakil olarak yer verilmiş ve çok kere ism-i Nebî ile, simetrik bir düzende tertiplenmiştir. Çoğu camilerde görüldüğü tarzda Lâfza-i Celâl ve ism-i Nebî türbelerde de pandantiflerin ortasına yazılmakta ve hemen hemen tamamında Çihar yâr-ı güzîn yani Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali ile sonuncunun oğulları, Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin isimleri ile birlikte verilmektedir. Bu isimlerin, genellikle, hepsinin zikredilmesine uygun bir düzenlemeye sahip I. ve II. Selim, Kanunî, Sultan III. Mehmed türbeleri gibi sekizgen veya üçte sekizgen bir tertibe sahip türbelerde uygulandıkları dikkâti çekmektedir. Allah ve Muhammed isimlerinden başka diğer isimlerin zikredilmesi, bu şahısların hem Peygamber'e yakınlıkları hem de İslâm'a hizmetleriyle alakalıdır. İlk dört halife, İslâm'ın yayılmasında büyük hizmetler ifa etmekten başka Hz. Peygamber'in ha-

(12) Abdullah Aydemir, a.e., s. 167.

(13) H. İbrahim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1985, s. 171.

yatta iken daima yanında yer almış ve onun en büyük destekçisi olmuşlardır. Hasan ve Hüseyin ise Hz. Peygamber'in çok sevdiği aziz torunlarıdır. İç plân şeması itibarıyla 12 kenarlı bir düzenlemeye sahip Eyüp'teki Şah Sultan Türbesi yukarıda zikredilenlerden ayrı olarak Zübeyr, Sa'd, Said ve Talha isimlerini de muhtevirdir ki, plân şeması, bütünlüğün bozulmaması için dört ismin daha zikrini gerektirmiştir. Bunlar da aşere-i mübeşşire denilen ve Hz. Peygamber tarafından dünyada Cennetle müjdelenen on kişiden dördüdür. Yukarıda zikredilenlerden ayrı olarak çihar yar-ı güzinin isimlerini ihtiva eden türbeler şunlardır : Selçuk Hatun Tür. 1513, Sultan III. Murad Tür. 1600, Abdülmecid Han Tür. 1855.

H — Dualar : Türbelerde, şimdiye kadar zikredilen ibarelerden ayrı birtakım dualarla da karşılaşmaktadır. Bunların çoğu, dua kitaplarında görülen duaların bir tekrarıdır. Sultan I. Abdülhamid Türbesinde bulunan kadem-i saadetle ilgili manzum ibare gibi daha farklı muhtevaya sahip olanlar varsa da bunları da dua nevine dahil etmek mümkündür. Bu manzumenin son beytini buraya aktarmak istiyoruz.

Sür yüzün acz ü niyâz ile edip istişfa'

Olayın dersen eğer mazhar-ı afv ü gufrân.

Aynı şekilde bir kadem-i saadet ihtiva eden Sultan III. Mustafa Türbesinde kadem-i saadeti örten kumaştaki dua ise "Şefa'at Ya Nebiyallah - Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah" şeklindedir. Dua ihtiva eden türbeler de şunlardır : Şehzade Mehmed Tür. 1547, Hürrem Sultan Tür. 1559, Fatma Sultan Tür. 1588, Sultan III. Murad Tür. 1600, Hatice Turhan Valide Sultan Tür. 1663.

H — Dekoratif Unsur Olarak Yazılar :

Yapılarda yeralan yazıların muhtevalarının yanısıra büyük bir dekoratif rolü hâiz buldukları malumdur. İlk İslâm yapılarından itibaren yazı, süsleme arasında önemli bir yer işgal etmiş zamanla bazı üslûplarda süslemenin başlıca unsuru hâline gelmiştir. Değişik malzemeye tatbik edilen yazının Selçuklular döneminde olduğu gibi Osmanlılar zamanında da ölçülü ve dengeli bir şekilde süsleme arasında yer aldıkları görülür. Ama Konya İnce Minareli Medrese portalinde olduğu gibi ön plâna çıkarıldığı örnekler de mevcuttur. Osmanlı türbelerinin, özellikle klâsik dönem türbelerinin içten, çini kalem işi, ahşap, vitray ve yazı gibi unsurlarla zenginçe süslediği müşahede edilir. Erken dönemin daha az ehemmiyetli türbeleri ile son dönem türbelerinin çoğu bu özelliğe sahip değillerdir. Buna rağmen bu türbelerin dahi yazılar ihtiva ettiklerini ve hatta yazının tek süs unsuru olduğunu söyleyebiliriz. Yazılar mermer, taş, çini, ahşap, sıva, maden ve kumaş gibi çok değişik malzemeye tatbik edilmiştir. Yazılar, giriş açıklıklarının üstü, kubbe göbek ve etekleri, kapı ve pencere kapak tablaları, revaklar, alt sıra pencere üstleri, ikinci ve üçüncü sıra pencere araları, pandantifler, kasnaklar, kemer alınlıkları, Kemer köşelikleri ve sütun başlıkları gibi çok değişik yerlerde uygulanmışlardır. Erken devire ait türbelerde daha çok sıva üzerine, klâsik dönemde çini, XVIII. yüzyıldan itibaren ise daha çok mermere tatbik edilen yazılar, neveleri bakımından da farklılık gösterirler. Aklam-ı sitte veya şeş kalem olarak bilinen hat nevelerinden en çok sülûsün tercih edildiği, bu kalemle yazılmış birçok örnekten anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra, tahk, küfi, makûlî ve muhakkak kalemi ile yazılmış örnekler de az değildir. Çok kere yüksekte bir yere yazıldıkları için bu kalem nevelerinin hemen dâima

cell olarak yazıldıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca, özellikle erken dönem türbelerinde ibarelerin müsenna denilen aynalı tarzda uygulanmaları o devirde çok ilgi çektiğinin bir işareti sayılabilir.

Çinileriyle ünlü Bursa'daki Yeşil Türbe, yazılarının bolluğu ile de dikkâti çeker. Mihrap, sandukalar, iç ve dışta, alt sıra pencerelerin alnlıkları, ahşap kapı kapakları yazılarla zengince süslü bulunmaktadır. Mihrabda sülüs hattın yanısıra kûfî de görülür. Çelebi Mehmed'in sandukasında nefis bir örneğine şahit olduğumuz sülüsün, daha sonraki yüzyıllarda ulaşacağı nisbet ve âhenkten henüz mahrum bulunduğunu alnlıktaki yazılardan anlıyoruz. Bunlarda Selçuklu sülüsü dediğimiz özellikler hâkimdir.

XVI. yüzyılın başlarına tarihlenen, Bursa Muradiye türbeler grubuna dahil Gülruh Hatun ve Mükrimе Hatun türbelerinde, tromp altında başlayan yazı kuşağı, yapıyı dört yönde kateder. Sıva üzerine uygulanmış yazılar cell sülüsün âhenkli bir örneğini teşkil ederler. Kuşakta dikey hatların husule getirdiği boşluklar çiçek ve yapraklarla doldurulmuştur. Ayrıca bu kuşaklara asılı gibi tutturulmuş madalyonların da zarif istiflerle doldurulması çok ilgi çekicidir.

Şehzade Mustafa-i Atik Türbesinde yine sıva üzerine uygulanmış yazıların çoğu müsenna tarzında ve iki değişik renktedirler. Ayrıca üstleri daha küçük boyutta kûfî hatlarla doldurulmuştur.

Sultan I. Selim ve Şehzade Mehmed türbelerinde giriş açıklığının iki yanındaki çini panolar yazılarla zenginleştirilmiştir. Özellikle sonuncu, içte ve dışta, yazılarla donatılmıştır. Pencere alnlıkları içte çini, dışta taşa işlenmiş zarif muhakkaklar ihtiva ederler. Aynı karakterde yazılar yukarıda kartuşlar içinde de uygulanmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı türbelerinin içlerinde en dikkâti çeken süs unsuru alt sıra pencerelerin hemen üzerinde bütün mekânı kateden yazı kuşaklarıdır. İlk yüzelli yıllık sürede bu kuşaklar çinidir ve yazılar nefis cell sülüsle yazılmışlardır. Daha sonraki dönemde de bu uygulama devam etmişse de yazılar mermer kuşaklar üzerine hakkolunmuştur. Pandantiflerin daha çok Çihar yâr-ı güzîn isimlerine tahsis edildiği Osmanlı türbelerinde kubbe göbeklerinin veya duvarların değişik sathlarının merkezde düğüm yapan dairevi yazı madalyonları ile süslendiği görülmüştür. Bunlar nefis istifleriyle de ilgi çekicidirler. Bu madalyonların iki zarif örneğini Sultan III. Murad Türbesi ile Sultan Ahmed Türbesinde bulmaktayız.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren türbelerde sülüsün yanısıra talik kalemle yazılmış hatlar ile de karşılaşırız. Esasen bu ve müteakip yıllarda ananevi sanatlarımızda gerileme sözkonusu iken tersine bir gelişime sadece hat sanatımızda gerçekleşmiştir. Bu arada Türk taliki diyebileceğimiz bir hat tarzı da ortaya çıkmıştır. Bu hattın türbelerdeki güzel örneklerini Fatih, I. Abdülhamid ve Mihrîşah türbelerinde bulabilmekteyiz.

Sultan Reşad Türbesinin giriş alnlığındaki müsenna sülüs istif, hat sanatımızın en müstesna örneklerinden biridir. Hattatı kadar hakkâkının da bu mükemmeliyette rolü bulunmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere yazılar ahşap malzemeye de uygulanmıştır. Türbelerde bunun daha çok kapı ve pencere kapaklarının üst tablalarına tatbik edildiği

malumdur. Çoğu kere kelime-i tevhide yer verilen bu tablalarda sedef kakmaların yazıların zerafetini arttırdıkları görülür. Sultan I. Selim Türbesinin kapı kanatlarındaki makûlî hatla ve alternatif olarak çerçeve tarzında hazırlanmış Ya Hannan ve Ya Mennan nefis bir uygulama olup bu çerçevenin içine ayrıca süslü âyetler yazılmıştır. Kanunî Türbesindeki de hatırlatmak uygun olacaktır.

Çok daha az olarak yazılar kumaş üzerine de işlenmiştir. Meselâ Sultan III. Mustafa Türbesinde bulunan kadem-i saadetin örtüsü bu neviden yazılar ihtiva eder. Tabii ki sandukaları kaplayan puşidelere simle işlenmiş yazıları da hatırlamak gerekecektir. Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid Han'ın sandukâ örtülerini buna birer örnek olarak zikredebiliriz.

Malzeme olarak madenin kullanıldığı bir örnek olarak ise Sultan II. Mahmud Türbesinde medfun bulunan II. Abdülhamid Han'ın sandukasını çevreleyen madeni sebekeyi zikredebiliriz ki buna esma-i hüsnadan isimler yazılmıştır.

Ve nihayet Yeşil Türbedeki Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'a ait sanduka alçıdan olup bu sanduka da alçı üzerine işlenmiş yazılara bir örnek olarak zikredilebilecektir. Görüldüğü gibi yaygın olmamakla birlikte ana malzemelerin dışında bazı malzemelere de yazılar yazılmış, böylece hem bu yazıların muhtevaları ile ziyaretçilere bazı hatırlatmalar yapılmak istenmiş hem de yapı bunlarla içte ve dışta daha dekoratif bir görünüme sahip kılınmıştır.

Türbelerde yer alan yazıların büyük bir ekseriyeti yüksek sanat değeri olan hatlardır ve büyük hattatların eseridir. Bu hattatların bir kısmı eserlerine imzalarını atmışlardır. XVIII. yüzyıldan itibaren türbelerde mimarların imzalarından ziyade hattatların imzalarının yaygınlaştığı görülür. Bunlar arasında, Hattat Mehmed⁽¹⁴⁾, Hattat Divan-ı Hümayun hocası Mehmed Emin, Hattat Mahmud Celâleddin, Mehmed Esad El-Yesari, Yesarizade Mustafa İzzet, Rakım Efendi, Şevki Efendi, Hattat İsmail Zühdi, Hulusi Efendi ve Abdülfettah Efendiyi sayabiliriz. Bu ünlü hattatların arasında bir de Osmanlı Hükümdarının ismini görmekteyiz ki I. Abdülhamid Han Türbesindeki bir levha II. Mahmud'un imzasını taşır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı türbelerinde en dikkat çekici mahaller dini muhtevalı nefis hat eserleriyle doldurulmaktadır. Böylece türbeler hem diğer dekorasyon unsurları arasında yer alan bu yazı unsurları ile süslenmekte hem de geniş muhtevaları ile ziyaretçinin duygu ve düşüncelerine tercüman olmaktadır. Bu sebeple, yazının, dini mimarımızın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu katıyikle söyleyebiliriz.

(14) Sultan III. Mehmed Türbesinde mekânı çepeçevre dolanan çini kuşağın sonuna "Bunu fakir Mehmed yazdı" şeklinde imzasını koyan bu hattat muhtemelen Mehmed b. Mahmud olmalıdır. Hattatın Ayasofya Camii mihrabı yukarısına çini üzerine bir âyet-i kerime yazması ve ketebe koyması ve yazının tarihinin H. 1010 olması, III. Mehmed'in türbesindeki çini üzerine yazılmış âyetin sonundaki Mehmed imzasına sahip hattatla aynı şahıs olma ihtimalini arttırmaktadır. Türbenin Ayasofya haziresinde bulunuşu ve tarihinin 1017/1608-1609 oluşu bu kanaatimizi teyid eder mahiyettedir (Müstakim Zâde Süleyman Sadeddin Efendi, Tuhfe-i Hattatın, İstanbul, 1028, s. 452-453).